

جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صص ۷۸-۵۵

زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمهٔ حلال، چشم‌زخم) از دریافتهای معرفتی در اقشار مردم کاشان^۱

* حسین حیدری

فریبرز صدیقی ارفعی**، مرجان عسکری بابادی***

چکیده

اصطلاح تجربهٔ دینی را نخستین بار شلایر ماخر، در قرن هجدهم، در غرب به‌کار برد. این اصطلاح انواع مختلف تجربه‌های دینی (تجربهٔ شبه حسی، تجربهٔ وحیانی، تجربهٔ احیاگر، تجربهٔ عرفانی، تجربهٔ ربانی یا قدسی، و تجربهٔ تفسیری) را فرا می‌گیرد. تجربهٔ تفسیری تجربه‌ای است که دینی‌بودن آن به واسطهٔ برداشت دینی از رویدادی است که شخص صاحب تجربه بر اثر اعتقادات دینی خود به آن می‌رسد و پس از روبه‌رو شدن با آن، آن را با چهارچوب شناختی دینی خود تفسیر و تبیین می‌کند.

تجارب تفسیری رایج میان شیعیان ایران شامل دعای شخصی، استخاره، رؤیای صادق، پیامدهای لقمهٔ حلال، و چشم‌زخم می‌شود. هدف این جستار شناخت انواع دین‌داری و تجارب دینی شیعیان ایران و بررسی تأثیر تجربهٔ تفسیری در حیات اجتماعی و فردی آنهاست.

این مقاله ضمن تبیین مبانی نظری تجربه‌های دینی، به بررسی زمینه‌ها، گونه‌ها، و میزان باور و پایبندی مردم کاشان به دعا، استخاره، رؤیای صادق، و چشم‌زخم پرداخته است. نتایج این تحقیق، با نمونهٔ آماری ۳۶۲ نفر، نشان داد که زنان از بین تجارب مذکور به دعا و رؤیای صادق بیش‌تر از مردان اعتقاد دارند، ولی اعتقاد

* استادیار گروه ادیان، دانشگاه کاشان (نویسندهٔ مسئول) heydari@kashanu.ac.ir

** استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه کاشان fsa@kashau.ac.ir

*** کارشناس ارشد فلسفه، دانشگاه کاشان askaribabadi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۵/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۳

۵۶ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

زنان و مردان به استخاره و لقمه حلال تفاوتی با هم ندارد. همچنین بین بالارفتن تحصیلات و باورهای مذکور رابطه معکوسی برقرار است.

کلیدواژه‌ها: تجربه تفسیری، رؤیای صادق، استخاره، دعاها، شخصی، لقمه حلال، چشم‌زخم، فرهنگ کاشان.

۱. مقدمه

به طور کلی می‌توان تجارب بشری را از نظر مبدأ کسب آگاهی به دو قسم ذیل تقسیم کرد:

۱.۱ تجارب خارجی (حسی)

آگاهی‌هایی است که انسان با استفاده از حواس مادی از عالم خارج، که در این جا به معنای عالم ماده است، به دست می‌آورد (خادمی، ۱۳۸۰: ۲۱۸).

۲.۱ تجارب درونی

معلوماتی است که انسان از طریق مشاهده درونی و تفکر درباره حالات درونی و وجدانی خود به دست می‌آورد (همان). تجربه دینی یکی از انواع تجارب درونی است.

۱.۲.۱ انواع تجربه دینی

تجربه دینی بر تجربه‌های انسان در زندگی معنوی و مذهبی‌اش اطلاق می‌شود که شامل تجربه‌های درونی چون احساس گناه، بخشوده‌نشدن، تمنا و سپاس‌گزاری است (پترسون و دیگران، ۱۳۸۱: ۳۸-۳۹). این اصطلاح را نخستین بار شلایر ماخر (F. Schleiermacher, 1768-1834) در غرب به کار برد و تبیین کرد (پرادفوت، ۱۳۷۷: ۱۷)؛ اما نگاه معمول فلسفی به تجربه دینی افق دید بسیار دقیق‌تر و محدودتری دارد و به تجربه‌هایی می‌پردازد که فرد آن‌ها را نوعی آگاهی تجربی از خداوند محسوب می‌کند. فیلسوفان دین و دیگر پژوهش‌گران تقسیم‌بندی‌های مختلفی از تجربه دینی ارائه کرده‌اند که تقسیم‌بندی دیویس (Davis) مهم‌ترین آن‌هاست. در این تقسیم‌بندی تجربه دینی شامل شش قسم می‌شود: تجربه شبه حسی (quasi-sensory experience)، تجربه وحیانی (revelatory experience)، تجربه احیاگر (regenerative-conversion or renewal of faith experience)، تجربه عرفانی

حسین حیدری و دیگران ۵۷

(mystical experience)، تجربه ربانی یا قدسی (numinous experience)، و تجربه تفسیری (interpretive experience).

تجربه شبه حسی: اگر یکی از حواس پنج‌گانه در تجربه دینی نقش داشته باشد، آن تجربه را شبه حسی می‌نامیم. رؤیاهای صادقانه، دیدن ملائکه و انبیا در خواب، گفت‌وگوی حضرت موسی (ع) با خدا، و به معراج رفتن پیامبر اکرم (ص) از این نوع تجارب‌اند (فعال، ۱۳۷۹: ۳۵۰؛ خسروپناه، ۱۳۸۱: ۳۱۲؛ پترسون و دیگران، ۱۳۸۱: ۳۹).

تجربه و حیانی: آن‌گونه تجربه دینی که ناگهان و بدون انتظار قبلی بر شخص وارد می‌شود و محدوده آن از وحی وسیع‌تر است. وحی نبوی الهام و بصیرت را دربر می‌گیرد. ارتباط محتوای این نوع تجارب با مفاهیم و حیانی ضامن دینی بودن آن‌هاست (شیروانی، ۱۳۸۱: ۱۲۱). تجربه و حیانی دارای ویژگی‌های زیر است:

الف) ناگهان اتفاق می‌افتد، دوام چندانی ندارد، و پس از لحظاتی از بین می‌رود، ولی گاهی تأثیرات این تجربه طولانی می‌شود و سراسر حیات شخص را دربر می‌گیرد.

ب) معرفت‌زاست و معرفتی بدون واسطه در اختیار شخص می‌گذارد. معرفت کسب‌شده از این طریق از راه تأملات عقلی به‌دست نمی‌آید.

ج) توصیف‌ناپذیر است و در قالب زبان نمی‌گنجد (فعال، ۱۳۷۹: ۳۵۵).

صاحب این نوع تجربه به آن ایمان دارد و اطمینان او حتی از صاحب تجربه شبه حسی بیش‌تر است. تجربه بودا و تجربه قدیسه ترزا نمونه‌هایی از این نوع تجربه‌اند.

تجربه احیاگر: این نوع تجربه میان مردم عادی نیز رایج است. بسیاری از مردم ایمان خود به دین را از این طریق به‌دست می‌آورند یا تجدید می‌کنند. این نوع تجربه هنگام عبادت و اعمال دینی به‌وجود می‌آید و علم، قدرت، و تحرک از پیامدهای آن است (شیروانی، ۱۳۸۱: ۱۲۲). شایع‌ترین نوع این تجربه آن است که شخص احساس کند لطف حق شامل حال او شده است و خدا وی را هدایت می‌کند. این تجربه نتایج مثبتی در پی دارد، مثلاً شخص امیدوار می‌شود، ندای پیوسته سرورش غیبی را می‌شنود و یک‌باره مسیر زندگی خود را تغییر می‌دهد^۲ و به راه راست هدایت می‌شود (فعال، ۱۳۷۹: ۳۵۹-۳۶۰).

تجربه عرفانی: گزارش‌هایی است که عارفان از احوال خود می‌دهند. ویژگی‌های این تجربه عبارت است از: احساس واقعیت مطلق؛ احساس رهایی از محدودیت زمان، مکان، و فردیت؛ احساس وحدت، سعادت، و آرامش (همان: ۳۷۱).

تجربه ربانی (قدسی): این نوع تجربه از ابتکارات رودلف اتو (R. Otto) هندشناس بزرگ است. واژه «ربانی (قدسی)» معادل فارسی واژه نومینوس (numinous) است که خود از واژه نومن (numen) برگرفته شده است. نومن در لاتین به معنای موجود ماوراءالطبیعی، جلال و شکوه خدا، اراده الهی، و نیروی فعال خداوند است. اتو امر قدسی یا مقدس را ترکیبی از خیر برتر اخلاقی و امری اساسی به نام نومینوس می‌داند که در زبان فارسی واژه مینوی می‌تواند معادل آن باشد. از نظر اتو امر مینوی را به دلیل درک‌ناپذیری نمی‌توان وصف کرد و در مورد آن سخن گفت. این امر نه از طریق فکر و اندیشه، بلکه از طریق احساس خاص و یگانه به وجود می‌آید (همان: ۳۶۰؛ پترسون و دیگران، ۱۳۸۱: ۴۲؛ شیروانی، ۱۳۸۱: ۱۲۷).

از نظر اتو، احساس نومینوس درک احساس مخلوقیت یا حالت عبودیت است که در برابر هستی در شخص پدید می‌آید؛ یعنی احساس نیستی و ناچیزبودن وجود محدود. اتو سخن حضرت ابراهیم در مورد نجات قوم لوط را از این موارد می‌داند: «من که خاک و خاکستر هستم؛ جرئت کردم با خداوند سخن بگویم» (کتاب مقدس، پیدایش، ۱۳۴۲: باب ۱۸، آیه ۲۸). این یک احساس وابستگی، نیازمندی، و فقر است که هنگام مواجهه با نومن در وجود آدمی برانگیخته می‌شود (شیروانی، ۱۳۸۱: ۴۷؛ فعالی، ۱۳۷۹: ۳۶۱). از دیدگاه اتو، امر مینوی در سه نوع احساس خاص تجلی می‌یابد:

- احساس وابستگی و تعلق، چراکه ما موجوداتی بیش نیستیم و در برابر خالق کائنات و برترین موجودات مخوف و مفروق در عدم خویش هستیم (پترسون و دیگران، ۱۳۸۱: ۴۲).

- احساس خوف دینی و مغلوبیت در برابر راز هیبت‌انگیز، چنان‌که ما در مقابل رؤیت خدا به لرزه می‌افتیم (همان).

- احساس شوق در برابر موجودی متعالی که ما را مجذوب می‌کند. این بی‌تابی و شوق در برابر خدا جزئی از وجود ماست (همان).

تجربه تفسیری: تجربه‌ای است که دینی‌بودن آن به علت تفسیر شناخت دینی از یک رویداد بر اثر باورها، انتظارات، و غلظه‌های دینی خود است. در تجربه تفسیری شخص دارای باور دینی پس از روبه‌روشدن با رویداد آن را با ذهنیت شناختی دینی مخصوص تفسیر و تبیین می‌کند (شیروانی، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

در تجربه تفسیری سه موضوع را باید از هم جدا کرد: الف) رویداد؛ ب) تفسیر دینی رویداد؛ و ج) احوال و عواطف خاصی که در پی آن تفسیر دینی در فرد پدید می‌آید. برای

مثال، زمانی که تنها فرزند خانواده بر اثر دعاها و نذر و نیازهای مادر به طرز غیر منتظره و معجزه‌آسایی از یک بیماری صعب‌العلاج نجات پیدا می‌کند با سه موضوع مواجه می‌شویم: الف) شفایافتن بیمار؛ ب) تفسیر دینی این رویداد از طرف مادر که آن را اجابت دعای خود می‌داند؛ ج) حالت شور و هیجان که آخرین حد محبت به خداوند و خضوع و انکسار عاشقانه مادر در پیشگاه اوست (شیروانی، ۱۳۸۳: ۴-۵).

این مقاله در دو بخش سامان یافته است: نخست، بخش نظری که در آن به معرفی، بیان کلیات، و آموزه‌های تجارب تفسیری پرداخته می‌شود و بخش دوم شامل گزارش یافته‌های تحقیق میدانی با نمونه آماری ۳۶۲ نفر است.

۲. مبانی و مفاهیم نظری

۱.۲ نقش تجربه تفسیری در زندگی مردم

اهمیت تجربه تفسیری به چند عامل بستگی دارد:

۱.۱.۲ میزان باور

علم و معرفت در یک تقسیم‌بندی دارای سه مرتبه است: علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین که هر یک از این مراتب دارای درجات بسیاری است (رحیمیان، ۱۳۸۸: ۵۶). تأثیر تفسیر دینی حوادث در روح و جان آدمی ارتباط مستقیمی با میزان و درجه علم و اطمینان شخص به آن تجربه دارد. اعتقاد و اعتماد به لطف و رحمت خداوند آرام‌بخش جان آدمی است. مثلاً، هنگام وقوع یک بلای خانمان‌سوز مثل سیل یا زلزله، که شخص همه عزیزان و دارایی خود را در چند ثانیه از دست می‌دهد و ضربه مهلکی به او وارد می‌شود، فقط هنگامی به آرامش می‌رسد که اعتقاد به لطف و رحمت الهی در عمق وجود او رخنه کرده باشد. شاید انسان از لحاظ معرفت‌شناسی یقین داشته باشد، ولی برای ظهور آثار روحی و روانی مورد نظر فقط معرفت‌شناختی کافی نیست، بلکه باورهای دینی باید در عمق و جان آدمی نفوذ کند. هرچه میزان این نفوذ بیش‌تر باشد، تجربه دینی مؤثرتری برای شخص متدین رخ خواهد داد (شیروانی، ۱۳۸۳: ۹-۱۰).

۲.۱.۲ ارزیابی صحیح پدیده

در بسیاری از موقعیت‌ها، مؤمنان در تفسیر رویدادی که برای آنان اتفاق می‌افتد دچار خطا

۶۰ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

می‌شوند و همین مسئله باعث می‌شود که در مسیر حیات دینی خود دچار انحراف شوند و از حوادثی که اتفاق می‌افتد برای رشد و تکامل خویش استفاده نکنند. این امر منجر به رکود و عقب‌ماندگی می‌شود و ممکن است به جای تأثیر مثبت در رشد و تکامل دینی فرد آثار منفی و سوء بر آن گذارد. برای مثال، شخصی که تحقق نیافتن خواسته‌های خود را نشانه مستجاب‌نشدن دعایش به درگاه خداوند و بی‌توجهی پروردگارش به خود می‌داند ممکن است در تفسیر خود خطا کرده و این خطا عواقب بد و جبران‌ناپذیری برای او داشته باشد (همان: ۱۰).

۳.۱.۲ ویژگی‌های رویداد مورد تفسیر

بعضی فکر می‌کنند که تجارب تفسیری فقط در مورد پدیده‌های خارق‌العاده و غیر متعارف، مثل شفایافتن معجزه‌آسای فرد مبتلا به سرطان خون یا برآورده‌شدن خواسته‌های دور از عقل و منطق، اتفاق می‌افتد. در صورتی که تجارب تفسیری در بینش قرآنی شامل این موارد نیست، بلکه همه رویدادهای عالم هستی را دربر می‌گیرد. در واقع همه حوادث و اتفاقاتی که در عالم رخ می‌دهد به اذن و مشیت الهی است و ما نمی‌توانیم حوادثی که در عالم رخ می‌دهد را به دو دسته تقسیم کنیم: نخست، فعل خداوند و دیگری، متأثر از علل و عوامل طبیعی خاص خود (همان).

۲.۲ پیامدهای ایمانی در زندگی مردم

تجربه دینی تأثیر عمیقی در احوال و احساسات دینی دارد. از نظر اندیشمندان تأکیدکننده تجربه دینی، مسائلی مثل محبت، عشق به خدا، ترس از او، امید به او، احساس شور و شوق، و وابستگی به او حقیقت و گوهر دین‌اند.

دانشجویی که قبول‌شدن خود در کنکور و ورود به دانشگاه را نتیجه لطف خدا و استجابت دعای خود می‌داند شور و هیجان دینی در درون او به وجود می‌آید. مهر و محبتش به خداوند افزایش می‌یابد و امید به خدا همواره در درون او وجود دارد. وی سعی می‌کند هر عملی را که به قوی‌شدن رابطه او با خداوند کمک می‌کند انجام دهد. علاوه بر این، برخی افراد بلا و مصیبت واردشده بر خود را امتحان الهی می‌دانند و معتقدند که خداوند با این کار صبر آدمی را امتحان می‌کند. صبر بنده، با این نوع نگرش به مسائل، چند برابر می‌شود.

با توجه به آنچه در مورد تجربه تفسیری گفتیم، می‌توان دریافت که بین تجربه تفسیری و توحید افعالی رابطه تنگاتنگی وجود دارد. توحید افعالی آموزه‌ای قرآنی است که بر پایه آن مبدأ، منشأ، و علل حقیقی و مستقل همه امور خداوند متعال است.

۳.۲ خطاپذیری در تجربه تفسیری

همان‌طور که توضیح داده شد، تجربه تفسیری بر اساس نوعی نگرش و تفسیر پدیده‌ها و نوع رابطه آن‌ها با صفات و افعال خدا به وجود می‌آید. تبیین و تفسیر درست این پدیده‌ها در تحکیم ایمان فرد و رابطه او با حق سودمند است. خطا و لغزش در این نوع هم می‌تواند مایه سقوط و زوال شخص شود. برای مثال، اگر شخصی لطف خدا را قهر او یا قهر الهی را لطف او به حساب آورد، در تبیین و تفسیر خود اشتباه کرده و یک تجربه نادرست برای او پیش آمده است. قرآن کریم، در آیات بسیاری، به تبیین ناروای افراد از دین اشاره می‌کند. برای مثال، قرآن می‌فرماید:

اما انسان چون پروردگارش او را بیازماید و او را گرامی دارد و به او نعمت بخشد (شاد و مغرور شود) گوید پروردگرم مرا گرامی داشت و اما چون او را (به بلا و محنت) بیازماید و روزی را بر او تنگ گیرد (بی‌صبری و ناسپاسی کند و) گوید پروردگرم مرا خوار داشت. چنین نیست، بلکه یتیم را نمی‌نوازد و بر اطعام بینوا ترغیب نمی‌کنید و میراث را (به حق و ناحق) یک‌سره می‌خورید و مال را چه بسیار دوست می‌دارید (فجر: ۱۵-۲۰).

۴.۲ گونه‌های تجارب تفسیری مورد بررسی

۱.۴.۲ دعا

دعا مصدر از ریشه «دعو» به معنای خواندن، سؤال کردن، نامیدن کسی، حاجت‌خواستن، استمداد، رغبت به سوی خدا، و استعانت از پیشگاه مقدس پروردگار است (آذرنوش، ۱۳۸۵: ۱۹۷). دعا و نیایش در اصطلاح عبارت است از:

درخواست عنایت و فضل خداوند و استمداد از او و سرانجام اظهار نیازمندی و عجز نزد او، و هم ارتباط معنوی انسان‌ها با آفریدگار جهان و نجوای با او به‌شمار می‌آید (شوشتری، ۱۳۸۵: قسمت دعا).

کلمه دعا و مشتقاتش حدوداً ۲۰۰ بار در قرآن به کار رفته است (عبدالباقی، ۱۳۶۴: باب

۶۲ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

دعا). پاره‌ای از آیات قرآن صریحاً به نیایش دعوت کرده و وعده اجابت و نزدیک‌بودن را داده است:

و هرگاه بندگان من از تو درباره من پرسند [بگو] من نزدیکم و دعای دعاکننده را به هنگامی که مرا بخواند اجابت می‌کنم پس [آنان] باید فرمان مرا گردن نهند و به من ایمان آورند باشد که راه یابند (بقره: ۱۸۶).

۲.۴.۲ استخاره

یکی دیگر از مؤلفه‌های تجربه تفسیری استخاره است. واژه استخاره در لغت به معنی «طلب‌خیرکردن» است و وقتی گفته می‌شود: استخیرالله، یعنی از خداوند خواست تا آنچه خیر اوست برگزیند (ابن منظور، ۱۹۹۰: ذیل «خیر»)، و وقتی که گفته می‌شود «خیرته بین الشیئین»، یعنی «یکی از آن دو چیز را برایش گزینش کردم».

استخاره در واقع یک نوع تفاعل است برای مواقعی که انسان دچار سرگردانی و تحیر می‌شود و نمی‌داند که چه کار کند. از جمله «اللهم انی تفاعل بکتابک ...» (مجلسی، ۱۳۶۳: ۲۴۱/۹۱) معلوم می‌شود که استخاره همان فال نیک‌زدن است. «فال یعنی استدلال از یک حادثه بر وقوع امر خیری و انتظار آن و تطییر یعنی استدلال از یک حادثه بر وقوع امر شری و انتظار آن». در قرآن کریم تطییر مکرراً نکوهش شده و در روایات به تفاعل نیک دستور داده شده است (طباطبایی، ۱۳۶۳: ۱۹/۷۷).

۳.۴.۲ رؤیای صادق

رؤیا صحنه یا حادثه‌ای است که در خواب رؤیت می‌شود؛ همانند علمی است که در اختیار خواب‌بین قرار می‌گیرد و صحنه‌ای است که در آن قدرت‌های نهفته انسان می‌تواند ظهور پیدا کند. اهمیت رؤیا در حال حاضر در روان‌کاوی و روان‌شناسی مورد توجه است (رضوان‌طلب، ۱۳۷۹: ۲۰-۲۱). این کلمه شش بار در قرآن آمده است. بر اساس موارد و مصادیق، رؤیاها را به دو گروه تقسیم کرده‌اند:

رؤیای صادق: در این نوع رؤیا، مستقیماً یا پس از تفسیر، می‌توان مطالبی را کشف کرد. این نوع رؤیا در اسلام بسیار باارزش و مهم‌ترین قسم رؤیاست. در روایات این‌گونه رؤیاها را نتیجه ملاقات روح با ملائکه می‌دانند (همان: ۶۷).

رؤیای کاذبه: این‌گونه رؤیاها در نتیجه ارتباط روح با شیطان حاصل می‌شود و عوامل گوناگونی از جمله پرخوری، پرخوابی، و بیماری در وقوع این‌گونه رؤیاها

تأثیر دارند. عنوان رؤیای کاذبه به همه رؤیاهایی که بدون پیام و بیهوده‌اند اطلاق می‌شود (همان).

۴.۴.۲ پیامدهای لقمه حلال و حرام

در نظرگاه دینی، خوراک انسان مانند دانه‌ای است که در زمین کشاورزی کاشته می‌شود. اگر حلال و پاکیزه باشد، در قلب فرد تأثیر می‌گذارد و تغذیه اعضا و جوارح فرد از این لقمه حلال باعث روشنی قلب می‌شود؛ برعکس اگر حرام باشد، قلب را تیره و کدر می‌کند و در رفتار تأثیر می‌گذارد.

در متون اسلامی این آثار و پیامدها برای لقمه حلال بیان شده است: روشن شدن قلب، جاری شدن چشمه‌های حکمت، پرهیزکارکردن انسان، استجاب دعا، آشکارکردن حقیقت ایمان، و آمرزش گناهان (غزالی، ۱۳۱۹: ۳۳۲؛ ابن طاووس، ۱۹۸۹: ۱۵؛ مجلسی، بی تا: ۲۲۰؛ مجلسی، ۱۳۶۳: ۱۰۳/۹۱).

آثار لقمه حرام نیز این‌گونه بیان شده است: بی برکتی اموال، قبول نشدن طاعات و عبادات، اجابت نشدن دعا، قساوت قلب، تأثیر منفی در نسل (قمی، بی تا: ۱/ ۲۹۸؛ عاملی، ۱۳۶۷: ۱۵/ باب ۷۸ از ابواب احکام اولاد).

۵.۴.۲ چشم‌زخم

اعتقاد به چشم‌زدن و شورچشمی سابقه بسیار کهن دارد. یونانیان، اعراب، ایرانیان، و بسیاری از ملت‌های دیگر به آن اعتقاد داشتند و این اعتقاد هنوز هم تقریباً وجود دارد (خرمشاهی، ۱۳۶۵: ۴۹-۵۰). در قرآن آیه مشهوری در این باب است:

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ: وَآنَانِ كَه كَافِرٍ شَدْنَدَ چُونِ قِرْآنِ رَا شَنِیْدَنْدَ چِیزِی نَمَانْدَه بُوْد كَه تُو رَا چِشْم بَزَنْدَنْدَ وَ مِی كَفْتَنْدَنْدَ اَوِ وَاقِعاً دِیَوَانَه اسْت (قلم: ۵۱).

نویسنده تفسیر نمونه نیز در این خصوص می‌گوید: منظور از «لِزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ»، به طوری که همه مفسران گفته‌اند، چشم‌زدن است که خود نوعی از تأثیرات نفسانی است و دلیل عقلی بر نفی آن نداریم، بلکه حوادثی دیده شده است که با چشم‌زدن منطبق است و روایاتی هم در تأیید آن آمده است (مکارم شیرازی، ۱۳۶۹: ۶/ ۴۲۵-۴۲۷)؛ مثلاً امام علی (ع) می‌فرماید: «العین حق و الرقی حق: چشم‌زخم حق است و توسل به دعا برای دفع آن نیز حق» (نهج البلاغه، کلمات قصار ش ۴۰۰).

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است که در رده پژوهش‌های پیمایشی قرار می‌گیرد، چراکه در عرصه تعلیم و تربیت دینی از این‌گونه پژوهش‌ها به منظور مطالعه شرایط موجود، بررسی نیازها و مسائل افراد، و کمک به حل مشکلات جامعه استفاده می‌شود. روایی پرسش‌نامه این پژوهش را چهار نفر از اساتید گروه ادیان و عرفان و روان‌شناسی دانشگاه کاشان تأیید کرده‌اند و شاخص اعتبار آن با روش بازآزمایی ۸۵٪ و ضریب آلفای کرونباخ آن ۹۵٪ به دست آمده است.

۴. جامعه آماری و گروه نمونه

جامعه آماری این پژوهش کل جمعیت شهرستان کاشان در نظر گرفته شده است (بالغ بر ۵۰۰ هزار نفر). از این تعداد به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای (از اقشار مختلف جامعه اعم از افراد با تحصیلات بالا و پایین و دارای مشاغل مختلف از قبیل معلم، عضو هیئت علمی، کارمند، کارگر، شغل آزاد، و بی‌کار) و از میان زنان و مردان در سطوح سنی متفاوت تعداد ۳۶۲ نفر برای نمونه انتخاب شدند.

۵. فرضیه‌های پژوهش

- در برخورداری از تجارب تفسیری میان مرد و زن تفاوت معنادار وجود دارد.
- بین مدرک تحصیلی با تجارب تفسیری رابطه وجود دارد.
- در باور به تجارب تفسیری میان افراد با سنین گوناگون تفاوت معنادار وجود دارد.
- برداشت اقشار مختلف جامعه از تجارب تفسیری متفاوت است.

۶. ابزار پژوهش

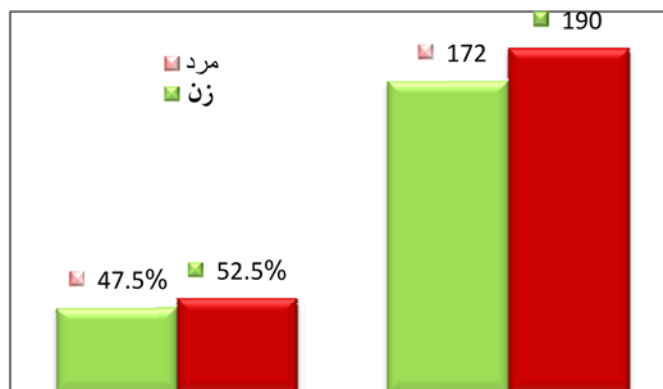
در این پژوهش محقق یک پرسش‌نامه ۴۴ سؤالی تهیه و از آن استفاده کرده است. برای برآورد آلفای کرونباخ از نرم افزار SPSS استفاده شد و ضریب آلفای این پژوهش ۹۵٪ به دست آمد. همچنین این ضریب برای مؤلفه‌های فرعی این پرسش‌نامه عبارت است از: دعاهای شخصی ۸۵٪، رؤیای صادق ۷۶٪، استخاره ۷۸٪، لقمه حلال ۸۰٪، و چشم‌زخم ۷۳٪.

۷. یافته‌های توصیفی پژوهش

جدول و نمودار ۱ نشان‌دهنده توزیع افراد نمونه بر اساس جنسیت آن‌هاست و همان‌گونه که مشاهده می‌شود، ۴۷/۵٪ افراد مذکر و ۵۲/۵٪ مؤنث بوده‌اند.

جدول ۱. توزیع فراوانی نمونه بر اساس جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۱۷۲	۴۷/۵
زن	۱۹۰	۵۲/۵
کل	۳۶۲	۱۰۰/۰

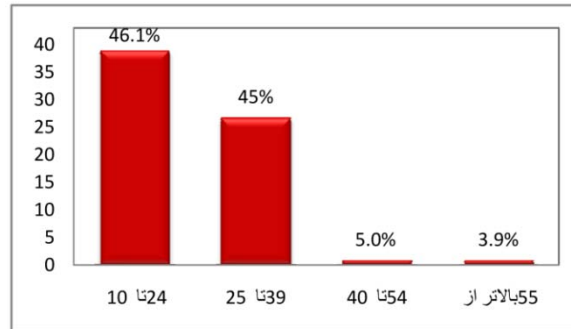
نمودار ۱. توزیع فراوانی نمونه بر اساس جنسیت

جدول و نمودار ۲ توزیع سنی افراد نمونه را نشان می‌دهد. با مشاهده این جدول درمی‌یابیم که ۴۶/۱٪ افراد ۱۰ تا ۲۴ سال، ۴۵٪ افراد ۲۵ تا ۳۹ سال، ۵٪ افراد ۴۰ تا ۵۴ سال، و ۳٪ افراد بالاتر از ۵۵ سال داشته‌اند.

جدول ۲. توزیع فراوانی نمونه بر اساس سن

سن	فراوانی	درصد
۱۰ تا ۲۴	۱۶۷	۴۶/۱
۲۵ تا ۳۹	۱۶۳	۴۵/۰
۴۰ تا ۵۴	۱۸	۵
بالاتر از ۵۵	۱۴	۳/۹
کل	۳۶۲	۱۰۰/۰

۶۶ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

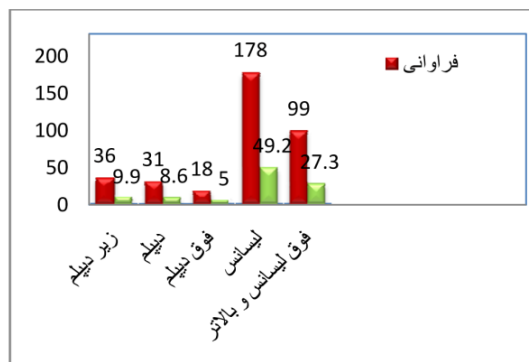

نمودار ۲. توزیع فراوانی نمونه بر اساس سن

جدول و نمودار ۳ نشان‌دهنده توزیع نمونه بر اساس مدرک تحصیلی است. بر اساس جدول فوق، ۹/۹٪ از افراد تحصیلات زیر دیپلم، ۸/۶٪ دیپلم، ۵٪ فوق دیپلم، ۴۹/۲٪ لیسانس، و ۲۷/۳٪ فوق لیسانس و بالاتر داشته‌اند.

جدول ۳. توزیع فراوانی نمونه بر اساس مدرک تحصیلی

مدرک تحصیلی	فراوانی	درصد
زیر دیپلم	۳۶	۹/۹
دیپلم	۳۱	۸/۶
فوق دیپلم	۱۸	۵
لیسانس	۱۷۸	۴۹/۲
فوق لیسانس و بالاتر	۹۹	۲۷/۳
کل	۳۶۲	۱۰۰/۰

نمودار ۳. توزیع نمونه بر اساس مدرک تحصیلی

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، در مؤلفه دعا بالاترین پراکندگی ۶/۲۳ در گروه سنی ۲۵ تا ۳۹ سال با میانگین ۳۹/۱۶، در مؤلفه استخاره بیش‌ترین پراکندگی ۵/۹۴ در گروه سنی ۴۰ تا ۵۴ سال با میانگین ۲۷/۱۸، در مؤلفه رؤیای صادقه بیش‌ترین انحراف استاندارد ۵/۲۴ در گروه سنی بالاتر از ۵۵ سال با میانگین ۲۵/۲۰، در مؤلفه پیامدهای لقمه حلال بالاترین انحراف استاندارد ۳/۷۴ در گروه سنی بالاتر از ۵۵ سال با میانگین ۲۹، در مؤلفه چشم‌زخم بالاترین انحراف استاندارد ۶/۳۱ در گروه سنی ۴۰ تا ۵۴ سال با میانگین ۳۰/۶۶ بوده است. در کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری، گروه سنی ۴۰ تا ۵۴ سال بیش‌ترین پراکندگی و میانگین (۲۱/۴ و ۱۵۳/۶۶) را داشته است.

جدول ۴. استاندارد مؤلفه‌های تجارب تفسیری افراد در گروه‌های مختلف سنی

مؤلفه‌های تجارب تفسیری	گروه‌های سنی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
دعا	۲۴ تا ۱۰	۱۶۷	۳۸/۳۵	۵/۳۱
	۳۹ تا ۲۵	۱۶۳	۳۹/۱۶	۶/۲۳
	۵۴ تا ۴۰	۱۸	۴۱/۳۳	۶/۱۰
	بالاتر از ۵۵	۱۴	۴۱/۰۰	۵/۰۱
استخاره	۲۴ تا ۱۰	۱۶۷	۲۵/۶۴	۴/۵۰
	۳۹ تا ۲۵	۱۶۳	۲۵/۵۴	۴/۴۷
	۵۴ تا ۴۰	۱۸	۲۷/۱۸	۵/۹۴
	بالاتر از ۵۵	۱۴	۲۶/۳۶	۴/۷۵
رؤیای صادقه	۲۴ تا ۱۰	۱۶۷	۲۴/۴۸	۳/۸۶
	۳۹ تا ۲۵	۱۶۳	۲۴/۵۶	۳/۵۶
	۵۴ تا ۴۰	۱۸	۲۵/۴۷	۴/۷۰
	بالاتر از ۵۵	۱۴	۲۵/۲۰	۵/۲۴
پیامدهای لقمه حلال	۲۴ تا ۱۰	۱۶۷	۲۷/۹۸	۴/۳۹
	۳۹ تا ۲۵	۱۶۳	۲۷/۵۶	۳/۸۱
	۵۴ تا ۴۰	۱۸	۲۹/۰۰	۳/۱۴
	بالاتر از ۵۵	۱۴	۲۹/۰۰	۳/۷۴

مؤلفه‌های تجارب تفسیری	گروه‌های سنی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
چشم‌زخم	۱۰ تا ۲۴	۱۶۷	۲۹/۹۵	۵/۴۰
	۲۵ تا ۳۹	۱۶۳	۲۹/۶۷	۶/۰۷
	۴۰ تا ۵۴	۱۸	۳۰/۶۶	۶/۳۱
	بالتر از ۵۵	۱۴	۲۹/۸۵	۵/۹۲
کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری	۱۰ تا ۲۴	۱۶۷	۱۴۶/۱۲	۱۵/۴۲
	۲۵ تا ۳۹	۱۶۳	۱۴۶/۷۶	۱۷/۱۸
	۴۰ تا ۵۴	۱۸	۱۵۳/۶۶	۲۱/۴۰
	بالتر از ۵۵	۱۴	۱۵۰/۲۰	۱۳/۳۳

در مؤلفه استخاره نیز میانگین زنان با ۲۵/۷۳ بالاتر از مردان با ۲۵/۶۶ و پراکندگی مردان با ۴/۷۸ بیش‌تر از زنان با ۴/۴۳ است.

در مؤلفه رؤیای صادق میانگین زنان با ۲۵/۰۳ بیش‌تر از مردان با ۲۴/۱۶، اما پراکندگی نمرات در گروه مردان با ۳/۸۲ کمی بیش‌تر از زنان با ۳/۸۱ و حدوداً برابر بود.

در مؤلفه لقمه حلال میانگین نمرات زنان با ۲۸/۱۸ بالاتر از مردان با ۲۷/۶۱ و پراکندگی گروه مردان با ۴/۶۹ بیش‌تر از زنان با ۳/۳۳ به‌دست آمد.

در مؤلفه چشم‌زخم میانگین گروه زنان با ۳۱/۱۵ بیش‌تر از مردان با ۲۸/۵۶ و پراکندگی در میان مردان با ۶/۳۷ بسیار بیش‌تر از زنان با ۴/۸۱ بود.

در کل، با مقایسه مردان و زنان در استفاده از تجارب تفسیری درمی‌یابیم که میانگین استفاده از تجارب تفسیری در میان زنان با ۱۵۰/۵۷ بیش‌تر از مردان با ۱۴۳/۰۸، ولی پراکندگی یا انحراف استاندارد در میان مردان با ۱۷/۲۳ از زنان با ۱۴/۹۲ بسیار بیش‌تر است.

جدول ۵. مؤلفه‌های برخورداری از تجارب تفسیری بر حسب جنسیت

انواع تجارب تفسیری	جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
دعا	مرد	۱۷۲	۳۷/۷۶	۵/۸۲
	زن	۱۹۰	۴۰/۰۲	۵/۵۸
استخاره	مرد	۱۷۲	۲۵/۶۶	۴/۷۸
	زن	۱۹۰	۲۵/۷۳	۴/۴۳

انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	جنسیت	انواع تجارب تفسیری
۳/۸۲	۲۴/۱۶	۱۷۲	مرد	رؤیای صادق
۳/۸۱	۲۵/۰۳	۱۹۰	زن	
۴/۶۹	۲۷/۶۱	۱۷۲	مرد	لقمه حلال
۳/۳۳	۲۸/۱۸	۱۹۰	زن	
۶/۳۷	۲۸/۵۶	۱۷۲	مرد	چشم زخم
۴/۸۱	۳۱/۱۵	۱۹۰	زن	
۱۷/۲۳	۱۴۳/۰۸	۱۷۲	مرد	کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری
۱۴/۹۲	۱۵۰/۵۷	۱۹۰	زن	

۸. بررسی فرضیات پژوهش

۸.۱. بررسی رابطه میان جنسیت و تجارب تفسیری

به منظور بررسی فرضیه پژوهش، مبنی بر وجود تفاوت معنادار میان مردان و زنان در برخورداری از تجارب تفسیری و مؤلفه‌های آن، از آزمون t گروه‌های مستقل استفاده شده است.

نتایج آزمون t (جدول ۶) حاکی از آن است که مقدار آماره به دست آمده ($t: -۴/۲۳$) در $P \leq ۰/۰۱$ معنادار است و بنابراین تفاوت معناداری میان مردان و زنان در برخورداری از تجارب تفسیری وجود دارد. نتایج بیان‌گر آن است که میزان برخورداری زنان از تجارب تفسیری از مردان بیش‌تر است.

جدول ۶. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری)

سطح معناداری	df	t	مؤلفه
۰/۰۰۰	۳۶۰	-۴/۲۳	کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری

نتایج آزمون t برای مؤلفه دعا (جدول ۷) نشان می‌دهد که مقدار آماره به دست آمده ($t: -۳/۷۵$) در سطح معناداری $P \leq ۰/۰۱$ معنادار است و از این رو با ۹۹٪ اطمینان می‌توان گفت که تفاوت معناداری میان مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری دعا وجود دارد. نتیجه این که میزان برخورداری زنان از تجربه تفسیری دعا از مردان بیش‌تر است.

۷۰. زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادقه، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

جدول ۷. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری دعا)

مؤلفه	t	df	سطح معناداری
دعا	۳/۷۵	۳۶۰	۰/۰۰۰

بررسی نتایج آزمون t برای مؤلفه استخاره (جدول ۸) حاکی از آن است که مقدار آماره t به دست آمده ($t: -۰/۱۳$) در سطح $P \leq ۰/۰۵$ معنادار نیست و از این رو فرضیه صفر، یعنی تفاوت نداشتن مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری استخاره، تأیید می‌شود. نتیجه این که میزان برخورداری زنان و مردان از تجربه تفسیری استخاره به یک اندازه است.

جدول ۸. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری استخاره)

مؤلفه	t	df	سطح معناداری
استخاره	-۰/۱۳	۳۶۰	۰/۸۹۱

بررسی نتایج آزمون t مؤلفه رؤیای صادقه (جدول ۹) نشان می‌دهد که مقدار آماره t ($t: -۲/۱۴$) در $P \leq ۰/۰۵$ معنادار است و فرضیه تحقیق، یعنی وجود تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجارب تفسیری در مؤلفه رؤیای صادقه، تأیید می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که میزان برخورداری زنان از تجربه تفسیری رؤیای صادقه بیش تر از مردان است.

جدول ۹. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری رؤیای صادقه)

مؤلفه	t	df	سطح معناداری
رؤیای صادقه	-۲/۱۴	۳۶۰	۰/۰۳۳

نتایج آزمون t مؤلفه لقمه حلال (جدول ۱۰) نشان‌دهنده آن است که مقدار آماره t ($t: ۱/۳۲$) در $P \leq ۰/۰۵$ معنادار نیست و از این رو فرضیه صفر، یعنی تفاوت نداشتن مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری لقمه حلال، تأیید می‌شود. بنابراین نتایج بیان‌گر آن است که میزان برخورداری زنان و مردان از تجربه تفسیری لقمه حلال با هم برابر است.

جدول ۱۰. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری لقمه حلال)

مؤلفه	t	df	سطح معناداری
لقمه حلال	-۱/۳۲	۳۶۰	۰/۱۸۵

بر اساس نتایج آزمون t مؤلفه چشم‌زخم (جدول ۱۱)، مقدار آماره به‌دست‌آمده در $t(-۴/۳۴)$ در $P \leq ۰/۰۱$ معنادار است و از این‌رو وجود تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری چشم‌زخم تأیید می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که میزان برخورداری زنان از تجربه تفسیری چشم‌زخم بیش‌تر از مردان است.

جدول ۱۱. نتایج آزمون t (تفاوت بین مردان و زنان در برخورداری از تجربه تفسیری چشم‌زخم)

مؤلفه	t	df	سطح معناداری
چشم‌زخم	-۴/۳۴	۳۶۰	۰/۰۰۰

۲.۸ بررسی رابطه بین مدرک تحصیلی با تجارب تفسیری

برای بررسی فرضیه پژوهش، مبنی بر وجود رابطه بین مدرک تحصیلی با تجارب تفسیری، از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱۲ ارائه شده است. همان‌گونه که در نتایج آزمون ضریب همبستگی (جدول ۱۲) مشخص شده است، رابطه معکوس و معناداری بین مدرک تحصیلی و مؤلفه‌های تجارب تفسیری، به جز مؤلفه چشم‌زخم، دیده می‌شود. به عبارت دیگر می‌توان گفت که، هرچه مدرک تحصیلی بالاتر رود، اعتقاد به تجارب تفسیری، به جز چشم‌زخم، کم‌تر می‌شود.

جدول ۱۲. نتایج آزمون همبستگی پیرسون (رابطه بین مدرک تحصیلی با تجارب تفسیری)

رابطه	ضریب همبستگی	سطح معناداری
مدرک تحصیلی*دعا	-۰/۱۰۸	۰/۰۲۰
مدرک تحصیلی*استخاره	-۰/۱۹۸	۰/۰۰۰
مدرک تحصیلی*رؤیای صادق	-۰/۱۱۱	۰/۰۱۹
مدرک تحصیلی*لقمه حلال	-۰/۱۴۰	۰/۰۰۴
مدرک تحصیلی*چشم‌زخم	-۰/۰۷۱	۰/۰۹۱
مدرک تحصیلی*کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری	-۰/۱۷۷	۰/۰۰۱

۳.۸ بررسی رابطه سن با تجارب تفسیری

به منظور بررسی فرضیه پژوهش، مبنی بر اعتقاد به تجارب تفسیری در سنین مختلف، از

۷۲ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است. تحلیل واریانس یک روش آماری است که به منظور تحلیل نمرات میانگین به دست آمده از دو یا چند گروه به کار برده می‌شود. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (جدول ۱۳) نشان می‌دهد که تفاوت معناداری میان گروه‌های سنی متفاوت در برخورداری از تجارب تفسیری وجود ندارد. به عبارت دیگر، گروه‌های سنی متفاوت از این تجارب یکسان استفاده می‌کنند.

جدول ۱۳. نتایج آزمون تحلیل واریانس (بررسی معناداری تفاوت بین گروه‌های سنی مختلف در برخورداری از تجارب تفسیری)

مؤلفه‌ها	درجه آزادی	ضریب f	سطح معناداری
دعا	۳	۲/۱۳	۰/۰۹۵
استخاره	۳	۰/۷۰	۰/۵۴۹
رؤیای صادق	۳	۰/۴۲	۰/۷۳۳
لقمه حلال	۳	۱/۰۸	۰/۳۵۷
چشم‌زخم	۳	۰/۱۹	۰/۹۰۱
کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری	۳	۱/۱۰	۰/۳۴۹

۴.۸ بررسی تفاوت در برداشت اقشار مختلف جامعه از تجارب تفسیری

برای بررسی این فرضیه که برداشت افراد جامعه از تجارب تفسیری متفاوت است، یعنی چهارمین فرضیه پژوهش، از آماره‌های توصیفی (میانگین و انحراف استاندارد) و آماره‌های استنباطی (آزمون تحلیل واریانس یک طرفه) استفاده شده است که نتایج آن در جداول ۱۴ و ۱۵ ارائه می‌شود.

بررسی نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه در مؤلفه‌های دعا، استخاره، رؤیای صادق، و لقمه حلال از نظر آماری معنادار نیست و از این رو فرضیه صفر، یعنی تفاوت نداشتن اقشار مختلف جامعه در برخورداری از تجارب تفسیری در این مؤلفه‌ها، پذیرفته می‌شود. یا به عبارت دیگر می‌توان گفت اقشار مختلف جامعه در برخورداری از این تجارب تفسیری تفاوتی ندارند، ولی بررسی نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه در خصوص تجربه تفسیری چشم‌زخم نشان‌گر آن است که تفاوت معناداری بین اقشار مختلف جامعه در برخورداری از این تجربه وجود دارد.

جدول ۱۴. آماره‌های توصیفی میزان برخورداری اقشار مختلف جامعه از تجارب تفسیری

مؤلفه	اقشار	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
دعا	دانشجو	۲۰۰	۳۸/۳۵	۵/۷۴
	آموزش و پرورش	۱۳	۴۰/۵۳	۵/۱۷
	هیئت علمی	۸	۳۸/۲۵	۶/۲۹
	اداری	۳۸	۴۰/۶۵	۴/۵۸
	کارگر	۲۶	۳۹/۳۰	۵/۱۸
	آزاد	۱۰	۳۷/۸۰	۷/۶۲
	خانه‌دار	۲۲	۴۰/۵۴	۶/۱۷
	بی‌کار	۱۰	۳۵/۹۰	۷/۷۹
	سایر	۳۳	۴۰/۰۰	۶/۰۲
استخاره	دانشجو	۲۰۰	۲۵/۰۳	۴/۴۴
	آموزش و پرورش	۱۳	۲۴/۷۶	۴/۴۵
	هیئت علمی	۸	۲۵/۰۰	۶/۴۸
	اداری	۳۸	۲۷/۳۳	۴/۳۲
	کارگر	۲۶	۲۶/۷۷	۵/۱۷
	آزاد	۱۰	۲۵/۴۴	۴/۷۹
	خانه‌دار	۲۲	۲۸/۰۰	۴/۷۷
	بی‌کار	۱۰	۲۶/۴۰	۳/۳۷
	سایر	۳۳	۲۵/۸۷	۴/۴۹
رؤیای صادق	دانشجو	۲۰۰	۲۴/۴۶	۳/۹۲
	آموزش و پرورش	۱۳	۲۳/۱۵	۳/۰۲
	هیئت علمی	۸	۲۴/۲۵	۴/۷۴
	اداری	۳۸	۲۵/۶۱	۴/۳۲
	کارگر	۲۶	۲۵/۴۰	۳/۳۹
	آزاد	۱۰	۲۴/۲۰	۳/۰۱
	خانه‌دار	۲۲	۲۵/۰۹	۳/۹۷
	بی‌کار	۱۰	۲۴/۷۰	۳/۵۹
	سایر	۳۳	۲۴/۳۰	۳/۲۹

۷۴ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

مؤلفه	افشار	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
پای‌بندی به لقمه حلال	دانشجو	۲۰۰	۲۷/۴۸	۴/۴۲
	آموزش و پرورش	۱۳	۲۸/۰۰	۳/۴۸
	هیئت علمی	۸	۲۷/۱۲	۴/۲۲
	اداری	۳۸	۲۹/۳۵	۲/۶۸
	کارگر	۲۶	۲۷/۵۵	۴/۵۰
	آزاد	۱۰	۲۸/۰۰	۴/۰۰
	خانه‌دار	۲۲	۲۹/۱۸	۲/۳۰
	بی‌کار	۱۰	۲۷/۶۰	۵/۱۰
	سایر	۳۳	۲۸/۲۹	۳/۱۴
چشم‌زخم	دانشجو	۲۰۰	۲۹/۴۳	۵/۷۴
	آموزش و پرورش	۱۳	۳۰/۰۷	۴/۳۱
	هیئت علمی	۸	۲۳/۵۰	۷/۳۲
	اداری	۳۸	۳۱/۷۵	۵/۰۰
	کارگر	۲۶	۲۸/۵۹	۶/۰۶
	آزاد	۱۰	۳۱/۰۰	۵/۵۳
	خانه‌دار	۲۲	۳۲/۸۶	۴/۹۷
	بی‌کار	۱۰	۲۹/۲۰	۶/۳۰
	سایر	۳۳	۳۱/۱۱	۵/۲۶
تجارب تفسیری	دانشجو	۲۰۰	۱۴۴/۶۹	۱۵/۱۹
	آموزش و پرورش	۱۳	۱۴۶/۵۳	۱۴/۰۶
	هیئت علمی	۸	۱۳۶/۲۸	۲۰/۴۰
	اداری	۳۸	۱۵۵/۲۷	۱۴/۶۴
	کارگر	۲۶	۱۴۶/۷۲	۱۷/۱۴
	آزاد	۱۰	۱۴۶/۵۵	۲۱/۷۲
	خانه‌دار	۲۲	۱۵۶/۷۸	۱۷/۳۵
	بی‌کار	۱۰	۱۴۳/۸۰	۲۳/۳۸
	سایر	۳۳	۱۴۹/۴۰	۱۶/۴۰

جدول ۱۵. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه
(بررسی معناداری تفاوت بین اقشار مختلف جامعه در برخورداری از تجارب تفسیری)

مؤلفه	درجه آزادی	ضریب f	سطح معناداری
دعا	۸	۱/۵۸	۰/۱۲۷
استخاره	۸	۲/۰۲	۰/۰۵۲
رؤیای صادق	۸	۰/۷۹	۰/۶۰۴
لقمه حلال	۸	۱/۲۳	۰/۲۷۸
چشم زخم	۸	۳/۱۹	۰/۰۰۲
کل مؤلفه‌های تجارب تفسیری	۸	۲/۹۷	۰/۰۰۳

۹. نتیجه گیری

بر اساس تحقیقات انجام شده، تجربه تفسیری ممکن است در زندگی هر شخصی اتفاق افتاده باشد، ولی به این نام شناخته نشده است. به طور کلی، در برخورداری از تجربه تفسیری این نتایج به دست آمده است:

۱. زنان اعتقاد بیشتری به دعاهاى شخصى دارند و بیش تر از مردان دعا می کنند.
۲. زنان و مردان به یک اندازه از تجربه استخاره استفاده می کنند.
۳. زنان بیش تر از مردان رؤیای صادق می بینند و اعتقاد به آن در زنان بیش تر از مردان است.
۴. زنان و مردان به یک اندازه به پیامدهای لقمه حلال در زندگی اعتقاد دارند و همه معتقدند که وارد شدن مال حرام در زندگی، علاوه بر این که باعث از بین رفتن دین و ایمان شخص می شود، در زندگی دنیوی هم تأثیر می گذارد و باعث به فساد کشیده شدن فرزندان و بی برکت شدن مال آنان می شود.
۵. زنان و مردان در اعتقاد به چشم زخم با هم متفاوت اند و زنان بیش تر از مردان به چشم زخم و شورچشمی اعتقاد دارند.
۶. به طور کلی می توان به این نتیجه رسید که زنان بیش تر از مردان از تجربه تفسیری متأثرند و به آن اعتقاد بیشتری دارند. بیش تر زنان معتقدند که تأثیرات این عوامل را در زندگی شخصی خود یا اطرافیان شان به وضوح دیده اند.

۷. هرچه مدرک تحصیلی افراد بالاتر رود، اعتقاد آنان به تجارب تفسیری کم‌تر می‌شود. به عبارت دیگر، رابطه معکوسی بین این تجارب با مدرک تحصیلی افراد وجود دارد. مثلاً، زنان خانه‌دار و کم‌سواد اعتقادشان به این موارد بیش از زنان شاغل و باسواد است. این نتیجه درباره مردان هم صدق می‌کند. مثلاً، اعتقاد مردان تحصیل کرده به این تجارب کم‌تر از مردان کم‌سواد است، ولی آنچه در این تحقیق جالب توجه است رابطه چشم‌زخم با مدرک تحصیلی است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، بالارفتن مدرک تحصیلی افراد تأثیری در نظرشان درباره چشم‌زخم ندارد.

۸. در برخورداری از تجارب تفسیری دعا، استخاره، رؤیای صادق، و لقمه حلال بین اقشار مختلف جامعه تفاوتی وجود ندارد و اقشار مختلف به یک اندازه از این تجارب برخوردارند، و حال آن‌که در مؤلفه چشم‌زخم بین اقشار مختلف جامعه تفاوت وجود دارد و میزان برخورداری از این تجربه در اقشار اداری، خانه‌دار، و سایر بیش‌تر از اعضای هیئت علمی بوده است.

۹. بیش‌تر افراد اعتقاد به مؤلفه‌های تجربه تفسیری را ناشی از تجربه مستقیم خودشان می‌دانستند. در رتبه دوم افرادی قرار می‌گیرند که معتقد بودند علاوه بر خودشان دیگران هم در اعتقاد آن‌ها تأثیرگذار بودند و در رتبه سوم افرادی‌اند که معتقد بودند همه این تجارب تحت تأثیر دیگران بوده است و خودشان هیچ سهمی در اعتقاد به این تجارب ندارند.

۱۰. بیش‌تر مردم معتقدند که در جامعه ما اعتقاد به امور دینی مثل دعاهای شخصی، رؤیای صادق، استخاره، و چشم‌زخم رو به کاهش است. به عبارت دیگر، مردم اعتقاد دارند که هرچه جامعه ما رو به جلوتر می‌رود، اعتقاد افراد به امور دینی مذکور کم‌تر می‌شود.

۱۱. افراد معتقدند که حساسیت مردم در استفاده از مال حلال و پرهیز از حرام‌خواری تنها اعتقادی است که با گذشت زمان تغییر نمی‌کند. به عبارت دیگر، از نظر مردم علم و فناوری تأثیری در استفاده مردم از لقمه حلال نداشته است و مردم همچنان بر استفاده از مال حلال و دوری کردن از حرام مص‌رند.

پی‌نوشت

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه مرجان عسکری بآبادی با همین عنوان است که در سال ۱۳۹۰ در دانشگاه کاشان به راهنمایی حسین حیدری و مشاوره فریبرز صدیقی ارفعی دفاع شده است.
۲. از سرنوشت‌سازترین خاطرات آگوستین است:

خود را چنین استنطاق می‌کردم، تلخ‌ترین و گزنده‌ترین اندوه در دلم موج می‌زد و بی‌امان اشک می‌ریختم. در همین اثنا، از خانه مجاور نغمه کودکی به گوشم رسید. صاحب آن نغمه دختر بود یا پسر نمی‌دانم؛ اما به تکرار چنین می‌سرود: «برگیر و بخوان، بگیر و بخوان». سر برداشتم و سعی کردم دریابم که این کلمات در کدام بازی کودکانه خوانده می‌شود، اما چیزی به خاطر نیاوردم. از گریستن دست برداشتم، به‌پا خاستم و به خود گفتم: که این باید فرمان الهی باشد که مرا امر می‌کند تا کتاب مقدس را بگشایم و نخستین عبارتی را که در برابر دیدگانم ظاهر شود بخوانم (آگوستین، ۱۳۸۰: ۲۵۴-۲۵۵).

منابع

قرآن مجید.

- آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۵). فرهنگ معاصر عربی - فارسی، تهران: نشر نی.
- آگوستین، قدیس (۱۳۸۰). *اعترافات*، ترجمه سایه میثمی، تهران: سهروردی.
- ابن المنظور، محمد بن مکرم (۱۹۹۰). *لسان العرب*، بیروت: للطباعه و النشر.
- ابن طاووس، سیدعلی بن موسی (۱۹۸۹). *فتح الابواب*، بیروت: آل البيت لاحیاء التراث.
- پترسون، مایکل و دیگران (۱۳۸۱). *عقل و اعتقاد دینی*، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران: طرح نو.
- پراودفوت، وین (۱۳۷۷). *تجربه دینی*، ترجمه عباس یزدانی، تهران: طه.
- خادمی، عین‌الله (۱۳۸۰). *علیت از دیدگاه فیلسوفان مسلمان و فیلسوفان تجربه‌گرا*، قم: بوستان کتاب.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۶۵). *جهان غیب و غیب جهان*، تهران: کیهان.
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۸۱). *کلام جدید*، قم: مرکز مطالعات حوزه علمیه.
- رحیمیان، سعید (۱۳۸۸). *مبانی عرفان نظری*، ویراست دوم، تهران: سمت.
- رضوان‌طلب، محمدرضا (۱۳۷۹). *رؤیا از نظر دین و روان‌شناسی*، قم: شفق.
- شوشتری، محمدتقی (۱۳۸۵). *قاموس الرجال*، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه.
- شیروانی، علی (۱۳۸۱). *مبانی نظری و تجربه دینی*، قم: بوستان کتاب.
- شیروانی، علی (۱۳۸۳). «تجربه دینی و تجربه تفسیری»، *مجله حوزه و دانشگاه*، ش ۳۸.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۶۳). *تفسیر المیزان*، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، ج ۱۹، قم: دارالعلم.
- عاملی، شیخ حر (۱۳۶۷). *وسائل الشیعه*، تحقیق و باورقی از آیت‌الله شیخ عبدالرحیم ربانی، ج ۱۵، تهران: المکتبه اسلامیة.
- عبدالباقی، محمدفوائد (۱۳۶۴ ق). *المعجم الفهرس لالفاظ قرآن کریم*، قاهره: دارالکتب المصریه.
- غزالی، ابوحامد (۱۳۱۹). *کیمیای سعادت*، تهران: چاپخانه و کتابفروشی مرکزی.
- فعال، محمدتقی (۱۳۷۹). *تجربه دینی و مکاشفه عرفانی*، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- قمی، شیخ‌عباس (بی‌تا). *سفینه البحار*، ج ۱، بیروت: دارالمرتضی.

۷۸ زمینه‌یابی تجارب تفسیری (دعا، استخاره، رؤیای صادق، لقمه حلال، چشم‌زخم) ...

کتاب مقدس، عهد عتیق، کتاب پیدایش (۱۳۴۲). تهران: انجمن کتاب مقدس ایران.
مجلسی، محمدباقر (۱۳۳۳). بحار الانوار، ج ۹۱ و ۱۰۳، تهران: المکتبه الاسلامیه.
مجلسی، محمدباقر (بی‌تا). عین الحیاه، تهران: انتشارات علمیة اسلامیة.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۹). تفسیر نمونه، ج ۶، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
نهج البلاغه.